

UDK 821.163.42.09 Ivšić R.
929 Ivšić R.
Stručni članak
Primljeno: 11. XII. 2009.

ŠIMUN MUSA
Filozofski fakultet u Mostaru

RADOVAN IVŠIĆ – PJESNIK LUDE LJUBAVI I SNA (1921. – 2009.)

Sažetak

U povodu smrti književnika Radovana Ivšića, u radu se govori o ovome dvojezičnom piscu (hrvatski i francuski jezik), koji je više od pola stoljeća zapaženo stvarao u Parizu, u najtješnjoj suradnji s A. Bretonom, široko i kontinuirano djelujući u njegovu nadrealističkome krugu.

Ključne riječi: poezija, drama, nadrealizam, avangarda, sloboda.

Radovan Ivšić, dvojezični pjesnik, dramatik, esejist i kritik, rođen je u Zagrebu 1921., a umro u Parizu 2009. godine. Od 1939. godine član je neslužbenoga zagrebačkog kazališta „Družina mladih“ za koje prevodi Molierea, Maeterlnicka, a i sam piše drame kao što su: *Daha*, 1940. – 1941., *Kralj Gordogan*, 1943., *Kapetan Oliver*, 1944., *Vodnika pobjednika*, 1944. te korske recitacije kamo pripada i poema *Narcis*, objelodanjena 1942. godine u vlastitoj nakladi, koju su odmah zaplijenile tadanje vlasti. Prije samoga odlaska iz Jugoslavije objelodanjuje, također u vlastitoj nakladi, *Tanke* (1954.).

Odmah nakon rata, u lipnju 1945., poslije izvedbe *Vodnika pobjednika*, nove boljševičke vlasti, predvođene svojim „inženjerima duša“, za-

tvaraju scenu njegovim kazališnim djelima u cijeloj Jugoslaviji gotovo trideset godina.

Ustrajan u nakanama, on će još iste godine s Vladom Habunekom osnovati Kazalište lutaka „Družine mladih“, postavši potom prvi direktor Zemaljskoga kazališta lutaka u Zagrebu, 1948. godine, ali nažalost iste godine dobiva i otkaz. Ostavši bez posla, on od tada pa do 1954. godine uglavnom prevodi s francuskoga, engleskoga i ruskoga jezika, mnoga djela klasične i moderne literature, osobito drame.

Valja napomenuti da je Ivšić studirao matematiku i fiziku, a taj dar za matematičku točnost i red vidi se i u njegovoj minucioznosti na području jezika, odnosno književnosti, što je on ustrajno njegovao.

Slobodu je poimao kao čovjekovu bit i jedino se kao slobodan čovjek mogao potvrditi piscem te, zaključivši da je opasan zidovima totalitarizma, odlučuje napustiti Jugoslaviju.

Iako je već kao sedamnaestogodišnjak prvi put bio u Francuskoj, kada je jedne ljetne noći gledao izvedbu *Antigone* u kazalištu na otvorenome (kazalište francuskoga grada Orangea), definitivno se odlučio na avanturu pisanja. Svoju nakanu o odlasku iz domovine ostvarit će kada su ga 1954. godine pozvali Andre Breton i Benjamin Peret u Pariz gdje je od tada i živio i sudjelovao u svim događajima nadrealističkoga pokreta. Svoje nadrealističko stajalište provodi žarom fanatika, a uzori su mu Rimbaud, Malarmé, Lautréamont, de Sade i Artaud – poimajući „apsolutnu pobunu kao korak do apsolutne slobode“.

Čuveni Etienne-Alain Hubert, autor predgovora Ivšićeve knjige *Poèmes*, govori kako je „putanji tog pjesnika lude ljubavi i sna“ bilo suđeno sjedinjenje s putanjom nadrealizma. Očito je da se Ivšić pridružuje nadrealistima kao zreo pjesnik i dramatičar. Dakle, nakon proživljene cenzure i osamljenosti u domovini, on će u Parizu u krugu „srodnih duša“, u slobodnu i poticajnu ambijentu, nadoknaditi sve što mu je bilo uskraćeno u domovini. Posebno se uočava Ivšićeva osjetljivost na tjelesnost, zvučnost i boje riječi i istražiteljska ljubav prema jeziku, kako je već spomenuto. U jednome je svom aforističnu stihu, metaforički, a posve jasno, i sam rekao: „tijelo riječi budi golog stanovnika mojih usta“. Možda bi se moglo reći kako je ovom književniku još samo bio „potre-

ban strani jezik, da bi se izrazilo ono što je u nama strano, a izbija iz najvećih dubina nas samih“ (*U nepovrat*).

Ivšić se ne želi odreći, kako misli Višnja Machiedo, pjesničkoga iskustva stečena u plodonosnoj prepisci s hrvatskim jezikom, i to ne samo s tradicijom nego i s govorom suvremene hrvatske poezije. Kao avangardnomu piscu „gustoće hrvatske sintakse koju je [...] uzdrmao, ali isto tako doveo do vrhunca fluidnosti“, on će iskoristiti mogućnost da i u francuskome jeziku iskuša neke, njemu do tada strane mogućnosti materinskoga jezika. Zapravo, riječ je o tome da toj ljepoti zagonetne *jasnoće*, a ne *hermetičnosti*, pjesnik i dolazi ponirući u duh hrvatskoga jezika iskušavajući ga na najčišćim jezičnim (narodnim) vrelima.

Pjesništvo i teatar primarne su njegove zaokupljenosti ostvarene u ideji poetskoga teatra kojemu je, kako veli Zdravko Zima, „apogej *Kralj Gordogan*, teatar verbalne agresije u kojem su se vjenčali ludizam i nadrealizam, groteska i bajka, elizabetinska tradicija i tradicija japanske *no umjetnosti*“. Ustvari, *Kralj Gordogan* dugo je bio, a i ostao je, simbol Ivšićeva stvaralaštva.

I Ivšićev teatar otvara putanju od one riječi koja „pita tišinu“, kako veli Mrkonjić, sve do riječi „razorene pritiskom neizgovorenog“. Njegov teatar uspostavlja nova vrjednovanja scenskoga govora i akcije, vremena i prostora u vidu potpune stvaralačke slobode i otvorenosti što vodi do kazališta koje djeluje kao „teatralni reagens povijesnog apsurd“. Zapravo, slijedi zaključak kako u „mitoložnosti groteske“ Ivšić nalazi najbrži put do kazališne jezgre.

Godine 1956. njegov je *Kralj Gordogan* izveden na francuskome i turskome radiju, a nakon šest godina i u njemačkome prijevodu u Kölnu (iste je godine napisan i *Akvarij*). Na hrvatskome jeziku prvi put je izvedena predstava *Gordogana* godine 1979. u zagrebačkome Teatru ITD.

On je 1960. godine u Parizu objavio dvije knjige poezije *Airia* i *Mave-na*, ovu drugu ilustriranu s originalnom litografijom Joana Miróa, zatim *Bunar u kuli*, 1967. i *Autour ou dedans*, 1974. godine. Unatoč uspjesima u Europi, on će „zbog neaktivnosti“ 1961. biti isključen iz Društva književnika Jugoslavije, što je trajalo sve do 1985. godine. Zbog poteškoća

objavljivanja knjiga na materinskomu jeziku neko će vrijeme isključivo pisati na francuskome jeziku.

Ivšić će nakon dvadeset godina prešućivanja u domovini ponovno biti objavljivan, najprije izbor njegovih starih pjesama *Crno* (1974.) te zbirka njegovih članaka i intervjua *U nepovrat* (1990.), i to kao antipod intelektualnih moda.

U Bretonovu književnomu krugu Ivšić se upoznaje s književnicom Annie Le Brun te od 1966. godine žive zajedno. Od mnogobrojnih njezinih knjiga do sada je na hrvatski prevedena studija o markizu de Sadeu (*Iznenada gromada ponora*, Sade, 1989.). U Zagrebu je napisala i predgovor za knjigu fotografija Petra Dabca, kao i predgovor za knjigu *Remember* Ivana Picelja.

Istom nakon 1971. godine Ivšićev knjiženi položaj u Hrvatskoj počeo će se popravljati, ponajprije zaslugom Zvonimira Mrkonjića, a što se vidi u njegovoj knjizi *Suvremeno hrvatsko pjesništvo* (1971.), a kasnije i u eseju *Poezija Radovana Ivšića* (1974.), da bi 1978. godine napisao i zapaženu studiju o Ivšićevu teatru. Također i Vlado Habunek 1979. godine na scenu ITD-a postavlja *Kralja Gordogana*, kako je i rečeno, da bi istodobno jedan književni časopis iz Zagreba za svoj naziv uzeo ime „Gordogan“. Isto tako od tada mnoga kazališta po cijeloj zemlji izvode njegove kazališne komade.

Kao sudionik simpozija „Grčka drama danas“, koji je održan u Dubrovniku 1976. godine, nakon svojevrsne intervencije, Ivšić opet povremeno piše na hrvatskome jeziku, a i prevodi na hrvatski neke svoje tekstove napisane na francuskome. Isto tako prevodi i neke svoje komade pisane na hrvatskome za boravka u Francuskoj, na francuski jezik, pa su bili tiskani i uprizoreni najprije u Francuskoj, a istom poslije toga u Hrvatskoj, SAD-u, Grčkoj, Njemačkoj itd.

Ivšić će 1982. godine napisati za HNK jednu novu dramu na hrvatskome jeziku pod naslovom *Aiixaia ili Moći reći*, uprizorenu 1983. godine.

Nakon 1998. godine dolazi vrlo plodno nakladničko razdoblje Ivšićevih djela u Hrvatskoj. Objavljuju se sljedeće knjige: *Teatar* (1998.), *Poezija/Poesie* (1999.), *U nepovrat, opet* (2002.), *Crno i crno* (2003.). Poslije

toga „pod zaštitnim znakom i u posvećenim koricama najuglednijeg i najmoćnijeg francuskog nakladnika Gallimarda“ bit će objavljene u bibliofilskim francuskim izdanjima u Parizu tri knjige: *Poèmes*, (2004.), *Théâtre* (2005.) i *Cascades* (2006.), u kojima je sadržana većina tekstova koje je taj daroviti i napokon općezapaženi, iznimni poetski i teatarski inovator, napisao na francuskome ili na francuski preveo s hrvatskoga jezika.

Uz ostalo, Radovan Ivšić pisao je i o slikarstvu sljedećih umjetnika: Jean Benoît, Pierre Fau, Leo Junek, Joan Miró, Slavko Kopač, Fabio De Sanctis, Jindrich Styrsky, Mimi Parent, Ivan Picelj, Matija Skurjeni itd.

Izazov Ivšićeve riječi uopće, pa makar to bila i šutnja, nadovežimo se na relevantna mišljenja, tjelesnost njegove mašte, širinu njegove geste, zrači obuzetost tišinom (šutnjom) koja će biti ne samo sastavnica, nego temeljni *konstituens* njegova stvaralaštva.

Bio je dosljedan i ustrajan u ostvarivanju svojih stavova i u domovini i u Francuskoj. I otac mu Stjepan Ivšić, veliki hrvatski jezikoslovac, u doba NDH, odbivši nalog vlasti da se uvede korijenski pravopis, biva zbačen s mjesta rektora Zagrebačkoga sveučilišta, a i nakon rata također je bio u nemilosti novih vlasti, nepodoban sve do smrti.

Kao „gospodar svijesti“ Radovan je Ivšić autonomnim izborom slobode, usprkos totalitarizmu i ideološkoj sljepoći, čvrsto ostao pri svom poimanju svijeta umjetnosti koja je za njega bit slobode.

Literatura

- BOŠNJAK, BRANIMIR, „Radovan Ivšić i fluid sloboda“, *Vijenac*, god. 18, br. 414, 14. siječnja 2010., str. 10.
- DONAT, BRANIMIR, *Književno djelo Radovana Ivšića*, Predgovor u knjizi *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, br. 153., Zagreb, 1985.
- DONAT, BRANIMIR, „Radovan Ivšić, slijepi Narcis“, *Različito i isto*, Zagreb, 1993.
- FORETIĆ, DALIBOR, „Prešućeni Ivšić“, *Novi list*, Rijeka, 23. ožujka 1999.

- FORETIĆ, DALIBOR, (2001.) „Vjeran principu slobode“, *Novi list*, Rijeka, 21. lipnja 2001.
- GAŠPAROVIĆ, DARKO, „Od iskona pjesma (1-3)“, *Novi list*, Rijeka, 1.-8. srpnja 2001.; *Hrvatsko slovo*, Zagreb, 27. srpnja 2001.
- IVŠIĆ, RADOVAN, *Skurjeni*, Zagreb, 2007.
- LE BRUN, ANNIE, „Između praznine i jeke“, u: RADOVAN IVŠIĆ, *Teatar*, Zagreb, 1998., str. 317-321.
- MACHIEDO, VIŠNJA, „Moći reći“, *Republika*, br. 5, Zagreb, 2004., str. 108-111.
- MRKONJIĆ, ZVONIMIR, „Teatar Radovana Ivšića“, u: RADOVAN IVŠIĆ, *Teatar*, Zagreb, 1998. str. 322-339.
- MRKONJIĆ, ZVONIMIR, „Drama poetske slike“, u: RADOVAN IVŠIĆ, *Teatar*, Zagreb, 1998., str. 340-343.
- PAIĆ, ŽARKO, „Heretik iz jezika“, *Novi list*, Rijeka, 10. listopada 1999.
- ZIMA, ZDRAVKO, (2001.) „Naš pariški dezerter“, *Novi list*, Rijeka, 24. lipnja 2001.
- ZIMA, ZDRAVKO, (2010.) „Majstor Radovan“, *Zadarski list*, Rijeka, 5. siječnja 2010., str. 20.